

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy – české dějiny

Věra Soukupová

**La construction de la réalité historique
chez le chroniqueur Jean Froissart**

**Konstrukce historické reality v díle kronikáře
Jeana Froissarta**

**The Construction of a Historical Reality
in Jean Froissart's Chronicles**

Teze dizertační práce

Vedoucí práce – prof. Martin Nejedlý, prof. Jean-Marie Moeglin

2016

Jean Froissart patří k významným osobnostem pozdně středověkého světa a již od počátků moderní historie mu byla věnována patřičná pozornost. Autor oceňovaný pro svou vypravěčskou bravuru, avšak do velké míry zavržený pro značnou historickou nepřesnost se od 80. let 20. století dočkal rehabilitace. Historikové i odborníci na středověkou literaturu se začali jeho Kronikami zabývat z perspektivy dobových koncepcí historiografie. Klíčovou zásluhu na tom mají práce francouzského historika Bernarda Gueného, který obrátil pozornost historické obce ke středověkému pojetí historie a k principům psaní dějin obecně. Práce Petera Ainswortha, Michela Zinka či Georgese Dillera tak v posledních dvou desetiletích minulého století sehrály úlohu vlajkové lodi ve zkoumání Froissartovy „historické dílny“. Náš výzkum vychází z těchto studií a v mnohém na ně navazuje.

Základním postulátem, z něhož vycházíme, je mimetický charakter vyprávění. Jestliže historický text se na rozdíl od fikčního proklamativně vztahuje k mimotextuální skutečnosti, ta je zachycena v textu jako výsledek několikanásobné rekonfigurace, nikoli jako přesný „otisk“. Historická realita není v této perspektivě nahlížena jako vnitřně organizovaná množina sestávající z objektivně existujících událostí; je naopak pojímána jako nestrukturovaná entita, k níž historik přistupuje více či méně vědomě manipulativně. Tuto zřejmou rozdílnost mezi skutečností a historickým vyprávěním teoreticky rozpracovali filozofové a literární vědci jako Gérard Genette, Paul Ricoeur, Roland Barthes, Michel Foucault či Hayden White. Naše pojetí nicméně nesdílí skepsi, jež mnohé z nich dovedla k závěru, že historický narativ se v ničem neliší od fikčního, neboť rekonfigurace skutečnosti nutně podléhá stejným jazykově-literárním principům, které z textu vytváří uzavřenou jednotku bez jakéhokoli reálného vztahu k vnějšímu světu. Inspiraci, kterou nám narativistické postuláty poskytly, přejímáme prostřednictvím metodologicko-teoretického filtru, jež se snaží najít východisko z této extrémní kritiky objektivistického přístupu k historii a jež reprezentuje zejména Roger Chartier. V centru našeho zájmu tedy stojí dvě otázky: předně jakým způsobem kronikář vztahuje svoje vyprávění k historické realitě, a dále jakými prostředky „realitu“ rekonstruuje v textu (uvozovkami u slova realita naznačujeme to, že kronikářem poznávaná a prezentovaná realita je nutně subjektivní).

Znakem každého středověkého díla je „variance“ či „mouvance“, to jest textová pohyblivost, neboť text není fixován tiskem a jeho opisování nutně generuje odlišnost mezi jednotlivými rukopisy. Froissartovy Kroniky jsou dochovány ve více než sto rukopisech, a

ačkoli srovnání co nejvíce textových verzí je nejspolehlivějším způsobem, jak rozlišit mezi zásahy písaře a autorskými záměry, není v našich silách ani naším cílem provést takto rozsáhlou komparaci. Zaměřujeme se především na srovnání jednotlivých redakcí, které představují autorský přepis téhož materiálu a které byly povětšinou zpřístupněny edičně, přičemž se snažíme přihlížet k možným variantám v některých rukopisech. Cennou pomoc nám při tom poskytl projekt digitální edice Froissartových Kronik, které již od roku 2007 společně uskutečňují univerzity v Sheffieldu a Liverpoolu (HRIOnline, 2013, <http://www.hrionline.ac.uk/onlinefroissart>).

Část I.

Podoby jedné identity a pohled na svět

Kronikářské dílo je historický artefakt v tom smyslu, že vzniká v určitém kontextu, který určuje jak jeho formální znaky, tak obsahovou náplň. Vzniká na základě dialogu, který dané období vede s historiografickou tradicí, se současnými esteticko-etickými potřebami společnosti, jež jako recipient historiografie spoluurčuje prostřednictvím „horizontu očekávání“ její podobu, a v neposlední řadě také s osobností autora, který do procesu psaní nezbytně vnáší své individuální pojetí světa, a tedy i osobité hodnocení událostí, jež zaznamenává. Proto se v první části dizertační práce zabýváme sociokulturními determinanty, které ovlivňovaly sebepojetí a práci Jeana Froissarta, a sledujeme způsob, jakým vstupovaly do jeho historického příběhu. V první kapitole s názvem „Henegavský kronikář mezi národy“ zkoumáme zázemí, jež mu poskytlo základní formy sociální sebeidentifikace. Henegavsko bylo hrabství, jež politicky přináleželo k Římské říši, jazykově však bylo frankofonní, a tato přináležitost se ukázala pro našeho kronikáře zásadní. Jeho pohled na svět (upřesněme ovšem, že se jedná o svět západní) je určen kulturně-jazykovou nadnárodní identifikací s prostředím panovnických a knížecích dvorů, kde francouzština patřila k běžným prostředkům komunikace, ať se jedná o Anglii, Francii, území dnešní Belgie či Lucemburska, případně o dvůr „Černého prince“ v Bordeaux či proslulého Gastona III. v pyrenejském hrabství Foix-Béarn. „Rytířská internacionála“, kterou Froissart ve svých Kronikách oslavoval, do velké míry odráží právě jeho nadnárodní pojetí vlastní identity. Tematizace „národních“ identit do jeho narativu vstupuje zejména vlivem informátorů pocházejících z různých

prostředí, jejichž vymezování se vůči nepřátelským státům (Skotové vs. Angličané, Portugalci vs. Kastilci) do jisté míry posunulo kronikářovu původní nevyhraněnost v tomto směru.

Druhá kapitola této části zkoumá sociální vazby, které měly v předmoderní společnosti rozhodující význam pro většinu umělecky činných osob. Jedná se o instituci mecenátu. Froissart se velice brzy dostal do prostředí, které jeho aktivity – tehdy zejména básnické – podporovalo (dvůr Filipy Henegavské, manželky Eduarda III.). Smrt této „dobré královny“, jak ji kronikář později charakterizoval, postavila Froissarta před nutnost hledat nové podporovatele. Václav Lucemburský, nevlastní bratr Karla IV., se stal hlavním mecenášem jeho básnické a románové tvorby. Gui de Blois, vysoce urozený francouzský šlechtic, spřízněný s královskou rodinou, zase dlouhodobě podporoval Froissartovo historiografické dílo. Bližší pohled na tyto patrony, ale i další osobnosti, jež pronikly do slavného seznamu mecenášů, který Froissart zapracoval do své básnické skladby *Joli buisson de Jonece* (Krásný keř mladosti), nicméně ukazuje, že se nenechával ovlivnit jejich politickou příslušností, aby záměrně zkresloval zaznamenávané události jednou ve prospěch Angličanů, jindy ve prospěch Francouzů, jak se dlouho jaksi automaticky předpokládalo a jak dodnes tvrdí někteří badatelé. Jeho podání historických dějů samozřejmě není úplně nestranné, ale nacházíme-li v jeho Kronikách pasáže, které tendují k oslavě jeho dobrodinců, nesmíme za nimi hledat potřebu získat či udržet si přízeň toho kterého mecenáše, nýbrž čistě osobní projev lásky či obdivu k tomuto člověku. Většina pozitivně laděných epizod totiž vznikla buď po smrti těchto patronů (Filipa Henegavská, Václav Lucemburský) nebo v době, kdy se Froissart již těšil přízni jiného podporovatele (Jana Brabantská, manželka Václava Lucemburského).

Toto programové i skutečné odmítání angažovanosti ve prospěch svých mecenášů je zcela podstatným znakem Froissartovy historiografické tvorby. Premisa objektivity (k níž chtěl dospět) totiž zásadně odlišuje kronikářskou tvorbu od poeticko-románové. Obraz mecenátu jako společenské instituce, který Froissart zanechal ve své poezii, je založen na vzájemné a otevřeně přiznané výměně: básník komponuje na oslavu svého pána a za odměnu od něj dostává materiální podporu a uznání. A ačkoli Froissart v Kronikách na jednou místě přiznává, že je za svou práci dobře odměňován, zároveň jasně dává najevo, že pracuje nikoli, aby se zavděčil, nýbrž aby psal pravdu. Na rozdíl od poezie určité soudobému publiku tedy jeho historiografický projekt – alespoň rétoricky – cílí také na budoucí generace, neboť je nositelem univerzálnějšího poselství.

Část II.

Autor, vyprávění a konstrukce autority

V době, kdy tvořil Jean Froissart, bylo v historiografii již několik století relativně běžné „podepisovat“ svá díla, to jest spojovat je s konkrétní osobou autora. Náš kronikář přiznává jediný písemný pramen, z něho vycházel: jedná se o kroniku lutyšského kanovníka Jeana le Bela. Le Belovo autorství je ovšem známo pouze na základě jiných pramenů (Froissartových Kronik či ze světové kroniky Jeana d'Outremeuse), neboť se ve svém textu neidentifikuje. Jean Froissart se však nezávisle na svém vzoru již od prvního dochovaného prologu prohlašuje za autora Kronik. Jeho „podpis“ v průběhu několika desetiletí tvorby prochází jistým vývojem. V prologu redakce A první knihy ohlašuje, že vychází z „pravdivých kronik, které kdysi sepsal Jehan le Bel“. Uznáním hodnověrnosti tohoto textu tak Froissart činí z le Bela svůj vzor a současně přebírá historický žánr, jež zvolil lutyšský kanovník a jenž umožňuje pravdivě vypovídat o historii. V dalších verzích první knihy (amienská redakce, redakce B/C, římská redakce) i v pozdějších textech kronikář už staví do centra sám sebe a svoje vlastní pátrání po informacích. Putování za očitými svědky se stává centrálním motivem prologů třetí a čtvrté knihy, přičemž je kladen důraz na samotný akt psaní – Froissart se inovativně představuje jako „kovář“, který opracovává surový materiál, aby z něj vytvořil krásné dílo.

Růst autorského sebevědomí, jenž je patrný z časové posloupnosti jednotlivých prologů, se odráží také v díle samotném. Již v 80. letech minulého století badatelé upozornili na zcela ojedinělý způsob, jakým autor vstupuje do svého vyprávění. Tato autorská přítomnost je spojována především se třetí a čtvrtou knihou Kronik a s posledním přepisem první knihy, tzv. římskou redakcí nazvanou podle jediného dochovaného rukopisu (Vatikánská knihovna, Reg. Lat. 869). Aniž bychom chtěli popírat mimořádnost změn, k nimž dochází v kronikářově vypravěčské technice na začátku třetí knihy, současně považujeme za důležité upozornit na rozmanitost funkcí, které vypravěčský subjekt může zastávat i v případě, že vyprávění nevztahuje k mimotextové rovině své vlastní zkušenosti.

Tyto otázky jsou rozpracovány v první kapitole této části. Vedle základní funkce, jež spočívá ve vypravěčském uspořádání své „látky“, kronikář ve vztahu k vyprávěnému zaujímá

další role: zapisuje významné činy na jejich věčnou paměť, posuzuje události, o nichž vypovídá, a dodává jim morální rozměr, vyhodnocuje kvalitu a spolehlivost informací, jež k němu dolehnou. Ač některé funkce u Froissarta nevystupují nijak dominantně do popředí, lze prohlásit, že dříve než Froissart spojí vypravěčské „já“ se svým jménem, a tedy historickou realitou existující mimo text, vstupuje aktivně do příběhu jako historik, který vyhodnocuje svá pramenná svědectví, uvažuje o významu událostí, zkrátka zajišťuje historický, to jest nefikční status vyprávění.

Ve 13. století vzniklo ve frankofonním prostředí několik historiografických textů, které byly vystavěny na perspektivě vypravěče jakožto očitého svědka (Dobytí Konstantinopole, Život sv. Ludvíka). Také kronika Jeana le Bela, ač se nejedná o autobiografickou rovinu, v prologu prohlašuje, že bude pojednávat o věcech, které autor „viděl, a o těch, které slyšel, pakliže při nich nebyl“. Froissart všeobecně uznávaný význam vlastního svědectví z počátku spíše pominul – vůbec o něm nehovoří ve svých prolozích a v prvních dvou knihách se prakticky vůbec neobjevuje jako očitý svědek. Srovnání jednotlivých redakcí první knihy navíc odhalilo kronikářův poměrně zvláštní přístup v tomto směru. V amienské redakci, kterou považujeme za první z dochovaných verzí, Froissart na několika místech odkazuje na to, že danou informaci slyšel od toho a onoho očitého svědka; tyto zmínky však povětšinou vynechává v pozdějších redakcích (jedná se například o doklad, že Eduard III. se do Filipy zamiloval již jako mladičkový hoch během svého nechtěného pobytu na kontinentě, což Froissartovi sdělila sama královna, či o dosvědčení pravdivého vyprávění o bitvě u Auray, významném obratu ve válce o bretaňské dědictví, o níž kronikář slyšel díky své přítomnosti u dvora od jejího účastníka, když tento dorazil se zprávou o výsledku do Doveru, aby informoval Eduarda III.). Tyto odkazy v pozdějších verzích buď mizí v důsledku jiného pojetí událostí, nebo jsou jednoduše vymazány, takže vyprávění je objektivizováno tím, že je podáno z perspektivy vševědoucího vypravěče. Současně ale pozdější redakce několikrát zmiňují Froissarta, tentokrát ne jako recipienta informací, ale jako přímého svědka. Tyto ojedinělé pasáže obsažené v redakcích A/B/C se většinou vztahují k podivuhodným hrdinským činům a dokladům udatnosti. Zdá se tedy, že Froissartovou snahou bylo ne tak poukázat na své prestižní vazby s významnými informátory, jako spíše dosvědčit pravdivost výjimečných činů. Nutno ovšem konstatovat, že kronikář své svědectví nevyužívá systematicky k budování

autority svého vyprávění a svůj vztah k informacím či k jejich získání zmiňuje jaksí na okraj příběhu.

Tato praxe se významně mění na počátku třetí knihy, kdy Froissart mapuje svoji cestu do hrabství Foix-Béarn, aby zde na dvoře Gastona III. načerpal informace o válce v Kastilii a Portugalsku. Jakýmsi vedlejším produktem této cesty je zobrazení rozmlouvajícího cestovatele po boku zajímavých osobností, jež potkal cestou a které ho obohatily o mnohé cenné příběhy. Uplatnění těchto dialogických scén a celých dlouhých pasáží, kdy Froissart zaznamenává vyprávěních svých zpravodajů, je velice originální a do velké míry utváří charakter dvou posledních knih *Kronik*.

V poslední, čtvrté kapitole této části mapujeme způsob, jakým kronikář konstruuje autoritu textu prostřednictvím instrumentalizace své osoby. V amienském rukopise nacházíme ojedinělou formulaci: „já, Jean Froissart“. V tomto případě se ovšem jedná o jakousi křehkou autoritu, kterou kronikář buduje ve vztahu ke svému předchůdci a jemu na vzdory, neboť pokračuje slovy „který jsem se do tohoto díla pustil po Jeanu le Belovi“. Tou měrou, jakou Froissart uznává svůj dluh vůči lutyšskému kronikáři, současně vyzdvihuje vlastní zásluhy. Toto nesmělé zdůraznění svých kvalit je třeba chápat jako součást budování vlastního kronikářského sebevědomí. Naopak pozdější komentáře typu „já, Jean Froissart“ či „já (Jean Froissart), autor/aktér těchto *Kronik*“ jsou již plodem neotřesitelného přesvědčení o hodnotě jeho díla. Tato prohlášení se typově vztahují ke čtyřem situacím: Froissart dokládá autenticitu vyprávění buď odkazem na své zdroje, či vlastní přítomností při událostech a tedy snadným přístupem k informacím, dále své informátory včleňuje přímo do příběhu a konečně vystupuje jako očitý svědek. Způsob, jakým kronikář reflektuje ve třetí a čtvrté knize svůj život, byl interpretován jako postupná proměna jeho práce v autobiografickou perspektivu. Naše analýza nicméně ukazuje, že čistě „osobních“ pasáží není ani v pozdních textech nijak velké množství. V naprosté většině situací, v nichž Froissart vplétá do textu svůj život, usiluje o to zobrazit svůj vztah s vyprávěním – ať se jedná o vztah s mecenáši, kteří mu umožnili pracovat na psaní *Kronik*, o vztah s informátory, či o vztah k událostem. Být „aktérem“ kroniky znamená být uprostřed událostí – jako jejich zprostředkovatel a záruka jejich pravdivého podání.

Část III.

Prameny a referenciální pravdivost

Podstata historického textu je jeho vztah referenční vztah k realitě. Potřeba garantovat jeho věrohodnost přitom jistě není výdobytkem historie jako moderní disciplíny. Potřeba postavit své vyprávění na pramenné autoritě je vlastní již středověkým historiografickým textům, ač tato autorita často vycházela z fikčních zdrojů, jako tomu bylo u prvních vernakulárních textů 12. století, a ani v případě precizně provedených kompilací, jaké se objevovaly zejména od 13. století, nespočívala na rigorózní aplikaci systému odkazů. Předmětem této části je způsob, jakým se Froissart vztahuje ke svým pramenům, jak využívá jejich autority a jak buduje svůj referenční systém.

Svémi Kronikami se Froissart se vřadil do proudu „soudobé historiografie“ a jeho práce jen v malé míře spočívá na písemných pramenech. Ty jsou předmětem první kapitoly této části. Jak jsme již řekli, jediným písemným pramenem, který Froissart přiznává, je kronika Jeana le Bela. Je zřejmé, že kromě ní vycházel z veršované skladby *Vie du Prince noir* (Život Černého prince) od herolda Chandose, kronikářova krajana (pocházel rovněž z města Valenciennes), s nímž byl osobně obeznámen. Ačkoli herolda Chandose několikrát zmiňuje v různých situacích, nikdy jej neuvádí jako autora Života a rovněž tuto skladbu nikde neoznačuje za svůj pramen. Ani další pravděpodobné vyprávěcí prameny nejsou identifikovány. Froissart se diskurzivně vztahuje pouze ke kronice, jež mu posloužila jako hlavní model při komponování jeho příběhu stoleté války.

Je příznačné, že kromě prologů první knihy (prology amienské redakce a redakcí A/B/C) nacházíme odkazy na Jeana le Bela pouze v amienské verzi první knihy. První zmínka se váže k le Belově účasti na prvním skotském tažení Eduarda III. (1327) – tehdy ho Froissart zmiňuje jako kronikáře, „na jehož vyprávění o této a dalších událostech jsem postavil svou knihu“. Další zmínky jsou ovšem jiné povahy: ve dvou situacích Froissart explicitně poukazuje na to, že zaznamenává události, jež v kronice jeho předchůdce chybí. Nelze však tvrdit, že toto jsou jediné rozdíly mezi oběma texty, neboť se jedná o pasáže, které Froissart výrazně přepracoval. V obou případech však jde o mimořádné projevy odvahy odkazující na rytířský étos. Poslední odkaz na le Belovu kroniku je vysloveně kritický. Podle henegavského kronikáře nemohlo dojít k událostem, které jeho předchůdce popisuje, totiž ke znásilnění

hraběnky ze Salisbury Eduardem III. Froissartova argumentace je v první řadě morální: „Kroniky pana Jeana le Bela o této lásce hovoří méně vhodně, než jak mi přísluší.“ A teprve poté odkazuje na průzkum, který vedl mezi královými dvořany, a na to, že „o tomto hanebném činu nikdy nezaslechl ani slovo“.

Kromě prvního zmíněného odkazu tedy Froissart nijak nevyužívá autoritu svého zdroje. Rozdíl mezi první a dalšími zmínkami spočívá v odlišném statusu, který Froissart svému prameni přiznává. Le Bel jako účastník skotské výpravy byl očitým svědkem a jeho podání bylo vnímáno jako autentické; v dalších situacích je ovšem postaven na stejnou rovinu jako Froissart – jedná se o kronikáře shromažďujícího svědectví jiných. A zde se Froissart prezentuje jako úspěšnější. Tyto odkazy navíc nacházíme pouze v první části amienské redakce – ve všech dalších textech jsou veškeré zmínky o le Belovi mazány. Považujeme to za důkaz, že amienský rukopis skutečně představuje první známou redakci první knihy, neboť dosvědčuje Froissartovu potřebu vymezit se vůči svému předchůdci. Úspěch jeho historiografického počínání jej však utvrdil ve vědomí hodnoty jeho díla, a proto tato potřeba v pozdějších textech zcela mizí.

Dalšími písemnými prameny, které v Kronikách nacházíme, jsou listiny a listy. Význam diplomatického materiálu je u Froissarta obecně považován za mizivý a míra jeho zapojení je skutečně minimální v porovnání s ústními zdroji, z nichž henegavský kronikář vychází. Srovnání různých verzí první knihy ovšem ukazuje zajímavý vývoj, jímž práce s tímto typem pramene prochází. Dva okruhy písemností začleněných do Kronik se týkají zásadních okamžiků ve vývoji stoleté války. Prvním je listina z 31. března 1331, jíž Eduard III. potvrdil, že přísaha, kterou v roce 1328 složil Filipovi VI., byla lenní. Tuto listinu nenacházíme v amienském rukopise, zato je citována *in extenso* v redakcích A/B/C a v římské redakci. Dalším souborem jsou pak listiny vydané u příležitosti uzavření míru v Brétigny v květnu 1360 a jeho potvrzení v Calais o šest měsíců později. V tomto případě amienská redakce reprodukuje resumé mírové dohody, kterou téměř doslovně přebírá od Jeana le Bela; redakce A/B/C citují několik autentických dokumentů a Froissart přitom zmiňuje, že „je poté opsal z kanceláře jednoho i druhého krále“. Není přitom jasné, co znamená „poté“. Část z této série a další diplomatické akty se pak objevují v amienské redakci k roku 1369, kdy Karel V. využil právních skulin v calaiských smlouvách a vyhlásil Eduardovi III. novou válku. Froissart v textu podrobně mapuje mediální kampaň, jejímž cílem bylo přesvědčit obyvatelstvo i

alianční partnery o oprávněnosti nového konfliktu. Citování diplomatických dokumentů se tak stává důležitým doplňkem politických rozhodnutí.

Toto pozdní zapojení listinného materiálu do amienské redakce dosvědčuje podle našeho soudu proměnu vnímání jejich hodnoty ze strany kronikáře. Froissart si teprve postupně uvědomoval, jakou roli mohou hrát tyto prameny v historickém vyprávění, a naučil se obratně je zapojovat do textu tak, že celá „zápletka“ daných událostí je vystavěna okolo listin, jež určovaly podobu anglo-francouzských vztahů ve 14. století. Proto v pozdějších redakcích – a toto vnímáme jako další důkaz naznačené chronologie redakcí první knihy – propojuje citování diplomatických pramenů s vyprávěním již od počátku. Tento vývoj je patrný i u dalšího typu pramene – u listů, které nacházíme ve větším množství v redakcích A/B/C (resp. B/C, neboť redakce A je částečně doplněna interpolací z *Grandes chroniques de France*). U většiny z nich Froissart vytvořil vlastní obsah na základě povědomí o reálně existujících listech, jež ovšem neměl k dispozici, nebo je převzal z jiného narativního pramene (z Života Černého prince). Jejich způsob začlenění do textu se ovšem liší: zatímco amienská verze nezřídka zmiňuje ústní zprostředkování dopisu (Froissartův záznam tedy nutně musí být nepřesný), redakce A/B/C se snaží vyvolat dojem, že se jedná o kopii autentického dopisu včetně intitulace, datace, místa vydání a často i s poznámkou o přivěšení pečeti. Větší důraz na formální aspekt listů – na jejich autentičnost – tedy odkazuje na jinou funkci, již dokument jakožto odkaz na konkrétní realitu může v historickém vyprávění zastávat.

Druhým, a podstatně častějším typem pramene, z něhož Froissart vycházel, jsou ústní svědectví. Těmi se zabýváme ve druhé kapitole 3. části. Ač Froissart nevyužívá systematicky autoritu odkazu na prameny, tzv. „authorising interjections“ (Peter Damian-Grint), již od první knihy nacházíme v jeho textu snahu podepřít své vyprávění zdůrazněním hodnověrnosti svědků. Srovnání vybraných scén v jednotlivých redakcích první knihy ukazuje, že autor mnohdy směřuje ke komplexnější a konkrétnější formě odkazů (bitva u Kresčaku), ale jindy v pozdějších redakcích mizí důraz na nestrannost vyprávění skrze odkazy na informátory z obou znepřátelených stran (bitva u Poitiers). Nelze tedy usuzovat na prostý lineární vývoj od jednoduchého referenčního systému k sofistikovanějšímu, nicméně vztah mezi rozrůzněností svědectví a objektivitou vyprávění je jasně formulován již od počátku Kronik. Je ovšem jednoznačné, že od třetí knihy Froissart přichází se zcela unikátní formou autentifikace: nejenom, že na své ústní zdroje odkazuje, ale přímo do svého vyprávění

začleňuje své rozhovory s nimi. Někteří badatelé se domnívali, že se jedná o autentický záznam těchto dialogů, neboť na několika místech Froissart zmiňuje, že si průběžně poznamenával příběhy, které slyšel vyprávět. My se ovšem domníváme, že tyto dialogické scény jsou umně konstruovány tak, aby vyvolávaly dojem bezprostřednosti (např. první rozhovor s Espanem de Lion, s nímž se Froissart seznámil na cestě do Foix-Béarn, zdánlivě kopíruje jejich itinerář). Jejich důležitým rysem je také zakotvenost v konkrétním situačním kontextu – kronikář pečlivě popisuje okolnosti, při nichž se rozhovor odehrával, a tak odkazuje na jejich „realnost“. Jak postupné pronikání autorského subjektu do textu, které má funkci zaručit autenticitu zaznamenaných svědectví, do textu, tak i tento čím dál „hutnější“ systém odkazů na ústní zdroje Froissartova vyprávění neusiluje primárně zkrášlit a ozvláštnit popis historických událostí, nýbrž doložit jejich pravdivost. V tomto smyslu je třeba vnímat henegavského kronikáře nikoli jako talentovaného fabulátora, ale jako svědomitého historika, jehož vyprávěcí prostředky se liší od současných.

Část IV.

Historická realita a kronikářské vyprávění

Problém vztahu mezi realitou a jejím zobrazením v textu jsme naznačili v úvodu tohoto autoreferátu. Ač nepřipouštíme tezi, že vlivem jazykově-literární rekonfigurace se text stává zcela odtrženým od skutečnosti a v důsledku toho se historické vyprávění svou podstatou neliší od fikčního, považujeme za inspirativní zamýšlet se nad prostředky, s jejichž pomocí kronikář realitu převádí do modu vyprávění. V první kapitole se věnujeme dvěma aspektům, jež určují povahu historie: událostem a časem. Froissart se ve svém pojetí historie neliší od svých současníků: realitu sice nelze poznat úplně, ale skrze pochopení událostí, které ji utváří, ji lze poznat bezprostředně a přesně. V řadě situací pro něj realita existuje v již utvořené sekvenci událostí, neboť se o nich dozvěděl z vyprávění svých zdrojů. Jindy ale sám vytváří „zápletku“, řečeno slovy Paula Veyna, tím, že identifikuje jednotlivé činy či „příhody“ („advenues“) a vytváří mezi nimi vztahy, které dávají jejich vývoji smysl. Ač byl Froissart mnohdy obviňován z toho, že jeho pojetí historie je velice naivní, ve skutečnosti již od počátku své práce usiluje o to, vytvořit koherentní příběh, i když je nutno přiznat, že tendence ke hledání spojitostí, kontinuity či paralel se v průběhu psaní cizeluje.

Také rekonstruování času ve vyprávění prochází určitým vývojem. „Vyprávěný čas“ se nutně odlišuje od času vyprávění, který musí přistupovat ke zhušťování, výpustkám či přerývání prostřednictvím analepsí a prolepsí. Tyto přesuny vyprávění do minulosti či budoucnosti kronikáři umožňují vyprávět více dějů, které se odehrávají v jednom okamžiku na různých místech, a nepouštět přitom ze zřetele linearitu času. Tento základní princip se mění s proměnami vyprávěcí metody ve třetí knize: do textu vstupuje čas dialogů s Froissartovými informátory a ten se přerývá s časem, do něhož zasazují své příběhy. Ty mohou být organizovány nikoli chronologicky, nýbrž podle témat, jež se jim nabízejí k hovoru, což vede k časové mnohvrstevnatosti a k přerývání těchto časových rovin. Přesto zůstává hlavní narativní logikou lineárnost času.

Jak jsme poznamenali na začátku, každá historiografická tvorba se řadí do určitého žánrového diskurzu. Ačkoli první francouzsky (resp. anglo-normandsky) psané historické texty vznikly ve verších, v průběhu 13. století většina autorů zvolila prózu, jež začala být považována za „jazyk pravdy“, jak napsala Gabrielle Spiegel. Také le Bel v prologu vášnivě kritizoval jakousi skladbu „plnou výmyslů“, která měla patrně pojednávat o stejných událostech, o jakých chtěl psát i on. Je možné, že Froissartův první pokus, který ve svém prologu redakce A první knihy zavrhl a nic se z něj nedochovalo, byl právě tak psán ve verších a že teprve pod vlivem kroniky Jeana le Bela přijal patřičnou, tj. prozaickou formu historického vyprávění. I on se pak několikrát v textu rozhořčuje nad nevhodností veršů pro přesné vyličení skutečnosti. V tomto směru je ovšem zajímavé, že pro určitou část první knihy, kde pojednává o tažení Černého prince do Kastilie v roce 1367, Froissart využil jako svůj hlavní pramen již zmiňovanou skladbu heralda Chandose – psanou ve verších. Srovnání jednotlivých redakcí vede k zajímavým výsledkům – amienská verze velmi přesně reprodukuje sled událostí obsažených v Chandosově básni, ale nadto obsahuje podstatně větší množství prvků typických pro epický žánr než redakce pozdější. Lze se domnívat, že navzdory své kritice veršované historie Froissart využil tohoto pramene, protože věděl, že autor se osobně zúčastnil kastilského tažení a že tedy promlouvá s autoritou očitého svědka. Adaptace veršů na prózu se nicméně cíleně a čím dál pečlivěji zbavuje prvků charakteristických pro žánr oslavné (rytířské) biografie.

(Re)konstrukce historické reality, téma poslední kapitoly této části, se opírá o koncept rozpracovanými Rolandem Barthesem. Jedná se o tzv. „effet du réel“ (dojem reality). Barthes

jej analyzoval u fikčních textů, které imitují skutečný svět, aby tak podepřely pravděpodobnost příběhu. U historiografických textů, které usilují o mimetické zobrazení reality, je tato tendence obzvláště patrná. Při analýze Kronik jsme zvolili dvě základní situace, v nichž „*effet du réel*“ hraje důležitou roli. V první řadě se jedná o rekonstrukci geografického prostoru prostřednictvím uvedení itineráře či vzdáleností a dále o popis konkrétních lokalit. Např. při vyprávění o křížáckém obléhání severoafrického přístavu al-Mahdīa v roce 1390 Froissart s politováním konstatuje, že toto místo nikdy nenavštívil, ale účastníci výpravy mu podrobně popsali město ve srovnání s přístavem Calais, jenž je kronikáři dobře znám. Nacházíme zde postoj dobře známý z cestopisů, kdy jsou cizí místa popisována na základě (obecně) známých lokalit. Druhým způsobem, jak co nejvěrněji rekonstruovat realitu, je zaměření na detail, okolnosti, gesta jednotlivých aktérů či jejich slova. Froissart samozřejmě nemohl být přítomen naprosté většině rozhovorů, které zaznamenává, a ty jsou tedy neautentické. Jejich funkcí je ovšem vyvolat dojem situace, která se mohla odehrát přesně takovým způsobem, jakým ji kronikář popisuje. Když odkazuje na svůj rozhovor se svým známým a členem rady Richarda II., uvádí, že spolu rozmlouvali „při procházce otevřenými galeriemi hradu v Elthemu, kde byl krásný stín, neboť zdi byly tou dobou pokryté vínem“. Historická hodnota této informace je v podstatě nulová (snad kromě toho, že se víno mohlo vysazovat i proto, aby poskytovalo stín); to, co je podstatné je vtažení čtenáře do této situace skrze množství realistických detailů, které působí autenticky. Bohatství literárních prostředků, které Froissart dokázal využít, tedy rozhodně neslouží pouze k zobrazení historie v „krásném jazyce“ – o což podle svých slov také usiloval, ale také a podle našeho názoru především k posílení věrohodnosti jeho vyprávění.

Epilog

Jean Froissart: zakladatel rytířské historiografie

Froissartovy Kroniky svým zaměřením, pojetím i odkazem na románové struktury vyprávění představují v rámci své doby unikátní historický text a je skutečně obtížné hledat pro něj paralely, a tedy i smysluplné srovnání. Mnohem zajímavější je zaujmout diachronní perspektivu a zamyslet se nad nimi ve vztahu k historiografické produkci 15. století. Froissart je již dlouho moderními badateli považován za předchůdce burgundských historiků. Společný

rys je přitom spatřován ve Froissartově domnělé pro-burgundské orientaci. Tato vlivná domněnka, kterou v první polovině 20. století formuloval Georges Doutrepoint, sice již našla své kritiky, dosud však nebylo uspokojivě prostudováno skutečné pojitko mezi henegavským kronikářem a jeho pokračovateli. My jsme se v tomto epilogu pokusili naznačit směr, jímž by se mělo podle našeho soudu toto bádání ubírat. Navzdory zřejmé subjektivitě froissartovského textu, je jeho hlavním rysem nestrannost v rámci anglo-francouzského konfliktu. Jeho oslava rytířské udatnosti se řídí univerzálními hodnotami, které nemohou podléhat kolektivním identitám národního či politického charakteru. Stejně tak Froissart zobrazuje klima na konci 14. století, kdy v důsledku mentální choroby krále Karla VI. francouzská politika zažívala první rozpory, jež měly později vyústit v „občanskou válku“ Armagnaků proti Burgundánům. Jestliže Froissart některým aktérům událostí přeje či zazlívá více, není to proto, že by se stal byť neformálním mluvčím té či oné frakce, nýbrž proto, že k nim pociťuje zcela osobní sympatie či antipatie. Podle našeho soudu je to právě snaha o nestrannost a důraz na univerzálnost ctností, které si kronikář uložil za cíl oslavovat, jež propojují Froissartovo dílo s kronikáři jako je Enguerrand de Monstrelet, Jean de Saint-Rémy, Jean de Wavrin a koneckonců i Georges Chastellain. Z hlediska „horizontu očekávání“, jež publikum vytváří ve vztahu ke konkrétnímu typu vyprávění, tak můžeme hovořit o žánru kroniky, jejíž ustavujícím rysem je pojetí historie jako oslavy rytířské ctnosti v zákrutech komplikované politické situace.

Výběrová bibliografie

Actes du colloque international Jehan Froissart, ed. Marie-Madelaine CASTELLANI – Jean-Charles HERBIN, Paris 2006 (= Perspectives médiévales, suppl. au n° 30)

AINSWORTH, Peter, « Collationnement, montage et jeu parti : le début de la campagne espagnole du Prince Noir (1366-67) dans les *Chroniques* de Jean Froissart », *Le Moyen Âge* 100, 1994, s. 369-411

AINSWORTH, Peter, *Jean Froissart and the Fabric of History*, Oxford 1990

BARTHES, Roland, « L'effet du Réel », *Communications* 11, 1968, s. 84-89

CALIN, William, « Narrative technique in Fourteenth-Century France : Froissart and his *Chronicles* », in : *Studies in honor of Hans-Erich Keller*, ed. Rupert Pickens, Kalamazoo 1993, s. 227-236

CHAREYRON, Nicole, *Jean le Bel. Le Maître de Froissart, Grand Imagier de la guerre de Cent Ans*, Bruxelles 1996

CHARTIER, Roger, *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitudes et inquiétude*, Paris 1998

- COURROUX, Pierre, *L'Écriture de l'histoire dans les chroniques française (XII^e-XV^e siècle)*, Paris 2016
- CROENEN, Godfried, « A „refund“ manuscript of Froissart revisited : Newberry MS F.37 », *French Studies Bulletin* 31, 2010, s. 56-60
- CROENEN, Godfried, « The Battle of Crécy according to Jean Froissart : Dating the „Amiens“, „Abridged“, „B“ and „C“ Redactions of Book I of Froissart's *Chronicles* », in : *The Battle of Crécy : A Casebook*, ed. Michael Livingston – Kelly DeVries, Liverpool 2015, s. 396-405, 407-411
- DEMBOWSKI, Peter, *Jean Froissart and his Meliador. Context, Craft and Sense*, Lexington 1983
- DEVAUX, Jean, « Froissart et les troubles de Flandre », in : *Actes du colloque international Jehan Froissart*, ed. Marie-Madelaine Castellani – Jean-Charles Herbin, Paris 2006, s. 81-98
- DEVAUX, Jean, « From the court of Hainaut to the court of England. The exemple of Jean Froissart », in : *War, Government and Power in Late Medieval France*, ed. Christopher Allmand, Liverpool 2000, s. 1-20
- DILLER, George, *Attitudes chevaleresques et réalités politiques chez Froissart. Microlectures du premier livre des Chroniques*, Genève 1984
- DILLER, George, « Pour la cause de ce que j'estoie François. Langue(s) et loyauté(s) dans les *Chroniques* de Froissart », *Le Moyen Âge* 104, 1998, s. 461-471
- Froissart : Historian*, ed. John J. N. PALMER, Woodbridge 1981
- Froissart à la cour de Béarn. L'écrivain, les arts et le pouvoir*, ed. Valérie FASSEUR, Turnhout 2009
- Froissart Across the Genres*, ed. Donald MADDOX – Sara STURM-MADDOX, Gainesville 1998
- Froissart dans sa forge*, ed. Michel ZINK – Odile BOMBARDE, Paris 2006
- GENETTE, Gérard, *Fiction et diction*, Paris 1991
- GUENÉE, Bernard, « Ego, je. L'affirmation de soi par les historiens français (XIV^e-XV^e s.) », *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 149, 2005, s. 597-611
- GUENÉE, Bernard, « Histoire et chronique. Nouvelles réflexions sur les genres historiques au Moyen Âge », in : *La chronique et l'histoire au Moyen Âge*, ed. D. Poirion, Paris 1984, s. 3-11
- GUENÉE, Bernard, « Histoires, annales, chroniques. Essai sur les genres historiques au Moyen Âge », *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 28, 1973, s. 997-1016
- GUENÉE, Bernard, « L'historien et la compilation au XIII^e siècle », *Journal des savants* 1985, s. 119-135
- GUENÉE, Bernard, *Comment on écrit l'histoire au XIII^e siècle. Primat et le Roman des roys*, Paris 2016
- GUENÉE, Bernard, *Du Guesclin et Froissart. La fabrication de la renommée*, Paris 2008
- GUENÉE, Bernard, *Histoire et culture historique dans l'occident médiéval*, Paris 2011
- HARF-LANCNER, Laurence – LE GUAY, Laetitia, « L'illustration du livre IV des *Chroniques* de Froissart : les rapports entre texte et image », *Le Moyen Âge* 96, 1990, s. 93-112

- HARF-LANCNER, Laurence, « De la prouesse du chevalier à la gloire du clerc : les prologues des *Chroniques* de Froissart », in : *Seuils de l'œuvre dans le texte médiéval*, ed. Emmanuèle Baumgartner – Laurence Harf-Lancner, Paris 2002, s. 147-175
- KERVYN DE LETTENHOVE, Joseph, « Étude sur la vie de Froissart », in : *Œuvres de Froissart. Chroniques*, t. 1/1, Bruxelles 1870 (réédition Osnabrück 1967), s. 1-464
- LE GUAY, Laetitia, *Les princes de Bourgogne lecteurs de Froissart. Les rapports entre le texte et l'image dans les manuscrits enluminés du livre IV des Chroniques*, Turnhout 1998
- MARNETTE, Sophie, « The Experiencing Self and the Narrating Self in Medieval French Chronicles », *The Medieval author in medieval French literature*, ed. Virginie Greene, New York 2006, s. 117-136
- MEDEIROS, Marie-Thérèse de, « Le pacte encomiastique. Froissart, ses *Chroniques* et ses mécènes », *Le Moyen Âge* 94, 1988, s. 237-255
- MEDEIROS, Marie-Thérèse de, *Hommes, terres et histoire des confins. Les marges méridionales et orientales de la Chrétienté dans les Chroniques de Froissart*, Paris 2003
- MOEGLIN, Jean-Marie, « Froissart, le métier d'historien et l'invention de la guerre de Cent Ans », *Romania* 124, 2006, s. 429-470
- MOEGLIN, Jean-Marie, « La vérité de l'histoire et le moi du chroniqueur », in : *La vérité. Vérité et crédibilité : construire la vérité dans le système de communication de l'Occident (XIII^e-XVII^e siècle)*, ed. Jean-Philippe Genet, Paris – Rome 2015, s. 521-538
- NACHTWEY, Gerald, « Scapegoats and conspirators in the chronicles of Jean Froissart and Jean le Bel », *Fifteenth-Century Studies* 36, 2011, s. 103-125
- NEJEDLÝ, Martin, *La représentation des pouvoirs et des hiérarchies dans les Chroniques de Jean Froissart*, Villeneuve d'Ascq 1998
- NEJEDLÝ, Martin, « Froissartovy Kroniky, diplomatický materiál a heroldové », *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 2. Z pomocných věd historických 12, 1995, s. 91-102
- PALMER, John J. N., « Book I and its Sources », in : *Froissart : Historian*, ed. John J. N. Palmer, Woodbridge 1981, s. 7-24
- PALMER, John J. N., « Froissart et le Héraut Chandos », *Le Moyen Âge* 88, 1982, s. 271-292
- RICOEUR, Paul, *Le temps et le récit. L'intrigue et le récit historique*, Paris 1983
- SHEARS, Frederick, *Froissart : Chronicler and poet*, London 1930
- SPONSLER, Claire, « The Captivity of Henry Chrystede : Froissart's *Chroniques*, Ireland, and Fourteenth-Century Nationalism », in : *Imagining a medieval English nation*, ed. Kathy Lavezzo, Minneapolis – London 2004, s. 304-339
- TESNIÈRE, Marie-Hélène, « Les manuscrits copiés par Raoul Tainguy : un aspect de la culture des grands officiers royaux au début du XV^e siècle », *Romania* 107, 1986, s. 282-368

VARVARO, Alberto, « Problèmes philologiques du Livre IV des *Chroniques* de Jean Froissart », in : *Patrons, Authors and Workshops. Books and Book Production in Paris around 1400*, ed. Godfried Croenen – Peter Ainsworth, Louvain 2006, s. 255-277

VARVARO, Alberto, *La Tragédie de l'Histoire. La dernière œuvre de Jean Froissart*, Paris 2011

WALES, Susan, *Froissart, Book I : manuscripts and texts*, thèse soutenue à l'Université de Sydney en 1988 (nevydaná)

WHITE, Hayden, « The Value of Narrativity in the Representation of Reality », *Critical Inquiry* 7, 1980, s. 5-27

WHITE, Hayden, *Tropics of Discourse. Essays in Culture Criticism*, Baltimore – London 1978

ZINK, Michel, « Froissart dans sa forge », in : *Froissart dans sa forge*, ed. Michel Zink – Odile Bombarde, Paris 2006, s. 85-89

ZINK, Michel, *Froissart et le temps*, Paris 1998

ZINK, Michel, « La fin des *Chroniques* de Froissart et le tragique de la cour », in : *The Court and Cultural Diversity : Selected Papers from the Eighth Triennial Congress of the International Courtly Literature Society*, ed. Evelyn Mullally – John Thompson, Woodbridge – Rochester 1997, s. 79-95

Seznam publikací autorky dizertační práce

Heterodoxie, etnická odlišnost a zobrazení nepřítele ve francouzských a burgundských pramenech 15. století, in: Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku, edd. Vojtěch BAŽANT – Věra VEJRYCHOVÁ, Praha 2016, s. 85-114

s Vojtěchem Bažantem, *Narativní utváření odlišnosti v pozdním středověku*, in: Kacíři, barbaři, nepřátelé. Odlišnost a stereotypy v pozdním středověku, edd. Vojtěch BAŽANT – Věra VEJRYCHOVÁ, Praha 2016, s. 11-30

Role královny a jejich reflexe ve Zbraslavské kronice, *Studia mediaevalia Bohemica* 7, 2015, s. 55-79

La réécriture de l'histoire chez Jean Froissart. Le chroniqueur face à ses sources, in: L'Écriture de l'histoire au Moyen Âge. Contraintes génériques et contraintes documentaires, edd. Étienne ANHEIM – Pierre CHASTANG – Francine MORA-LEBRUN – Anne ROCHEBOUET, Paris 2015, s. 103-114.

Figures des reines dans les chroniques tchèques du XIV^e siècle : idéal, pouvoir, transgressions, *Médiévales* 67, 2015, s. 31-47

Le concept de la nation chez Jean Froissart, *Revue de l'IFHA (Institut français d'histoire en Allemagne)* 6, 2014, s. 1-7, publikováno elektronicky na adrese <http://ifha.revues.org/8043>

Conclure la paix avec les révoltés. La Paix de Tournai (1385) dans les Chroniques de Jean Froissart, *Questes – Bulletin des jeunes chercheurs médiévistes* 26, 2013, s. 57-73

La fête comme expression des hiérarchies dans les Chroniques de Jean Froissart, *Camenulae* 9, 2013, s. 1-15, publikováno elektronicky na adrese <http://www.paris-sorbonne.fr/la-recherche/les-ecoles-doctorales/ed-1/activites-3224/>

Prolínání obrazů maskulinity a femininity v tematicce hrdinství ve francouzské mondénní společnosti 17. století, in: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti: koncepty, metody, perspektivy*, edd. Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ – Jitka KOHOUTOVÁ – Radmila PAVLÍČKOVÁ – Jiří HUTEČKA a kol., Praha 2012, s. 85-90.